

Иво Тартаља

ЈЕДАН ЗАБОРАВЉЕН МАЈСТОР СРПСКЕ ПРОЗЕ ИЗ ПЕРИОДА РАНОГ РЕАЛИЗМА

Име Милан Јовановић – и кад му се дода титула, коју је овај доктор медицине, хирургије и бабичлука од 1867. године стављао уз свој потпис – неће данас, вероватно, ни у чијој свести изазвати представу о угледном српском писцу из друге половине XIX века. Па и ако се уз то име дода надимак Морски или надимак Бомбајски (који су му касније придевани, како би се знало да није реч о др Милану Јовановићу – Батуту), тешко ће се наћи когод ван најужег круга историчара књижевности да о његовом носиоцу штогод одређеније зна. А реч је о књижевнику који је имао истакнуто место у нашем културном животу пре стотинак година.

Плодан аутор медицинских радова и изузетно вредан здравствени просветитељ, књижевни, позоришни и музички критичар, есејист веома разуђених интересовања, песник, приповедач, драмски писац и путописац, др Милан Јовановић, и за оно доба које у полихисторима и полиграфима није оскудевало, бејаше необична појава у књижевности. Његови уџбеници из различитих дисциплина препоручивани су за школску употребу, комади су његови извођени на позорницама, његови пригодни осврти пунили су хронике листова и часописа, од којих је неке и сам уређивао, а четири књиге његових црта с путовања изашле су у првим колима Српске књижевне задруге. Јовановићеву књигу *С мора и са сува* донело је прво Задругино коло 1892. године, а затим су следиле две књиге под насловом *Тамо амо по Истоку* 1894. и 1895. Четврта књига, *Горе доле по Напуљу*, објављена је постхумно 1898, а било је у плану и да се изда пета, сачињена од пишчевих „црта” које никад нису сакупљене у књигу. Па, шта је могло бити узрок да један писац од угледа, тако присутан у књижевности свога доба, нагло и потпуно падне у заборав? Разлога је, по свој прилици, било више.

Јовановићеви лекарски списи су наглим развитком медицине брзо застарели. У својој дисертацији о повратној грозници и у својим радо-

вима о кухним болестима, списима насталим пре Пастеровог открића, овај аутор је давао добра запажања и корисне савете, али узроке болести, дакако, не знађаше да објасни. Његови огледи су, махом, изгубили актуелност. Дrame које је написао и објавио делују недорађено и старомодно, а песме, и иначе малобројне, не показују снагу; стихови су му, напросто, слаби. Намеће се помисао да су и остали Јовановићеве списи пали у забрав са своје књижевне незанимљивости.

Суд највећих ауторитета међу Јовановићевим савременицима није био наклоњен ни његовим радовима путописног жанра. Љубомир Недић је једном приликом те радове приписао познатом искушењу људи који су обилазили далеке земље и народе да о својим путовањима причају, и кад то није врло забавно, па ни тачно и истинито – а Јовановићу је признао, не без поруге, да је човек „начитан и напутован”. Јован Скерлић је 1902. године негодовао што Српска књижевна задруга уноси у свој издавачки програм и пету књигу Милана Јовановића, док још ни неки од најзнатнијих писаца нису дошли на ред. „Странац који суди нашу књижевност по издањима Српске књижевне задруге, дошао би до закључка да је овај писац разних „тамо – амо” и „горе – доле” најбоље што имамо да покажемо” – примећује критичар с омаловажавањем. У *Историји новије српске књижевности* он Јовановићеве путописе ни поменуо није. Но јесу ли стари критичари с таквим ставом стварно били у праву? Међу новијим историчарима књижевности извесно признање заборављеном писцу дао је Бошко Новаковић уносећи један његов текст у своју антологију српског путописа.

Кад се говори о књижевности и језику раног реализма, чини се да путописна проза Милана Јовановића заслужује пуну пажњу. За разлику од текстова романтичара, у којима су владали патриотски занос и сентиментална идила, кроз ову документарну прозу проговара свакидашњи живот, а за разлику од заокупљености првих реалиста селом и патријархалним наравима, проговара овде урбани свет и одјекује жагор прометних раскрсница. Примећено је једном приликом да је Јовановића водила муза егзотичних лутања, и то остаје тачно ако се мисли на романтичну природу овог песника мора и даљина, но ако је реч о његовом писању, исправније би било казати да га је водило антрополошко искуство, навика пажљивог посматрања и изучавања људи у различитим околностима.

„Нема тежег рода него путопис, јер нема опсежније студије него студије о једном расном генију; ни можда веће вештине него дати кроз привидно наивну уметност оно што је предмет чисте науке и ерудиције. Али ни личнијег песничког сенсибилитета него у додиру са једном туђом земљом” – пише Дучић у есеју о Исидори Секулић. У ерудити и песнику

Милану Јовановићу ретки су се дарови стекли. Тешко је рећи да ли је Јовановић постао путописац стога што је много путовао или је много путовао тога ради да задовољи зов путописца у себи. Извесно је да је потребу писања о путу рано осетио.

Син ситног трговца из банатског села Јарковца одлазио је у школе све даље и даље од родног места. Учио је у Вршцу основну школу и нижу гимназију, а више разреде наставио у Темишвару и Пешти. Затим је прешао у Беч на студије медицине. Ту је 1863. покренуо са друговима ђачку дружину „Зора”, ону дружину која ће одиграти улогу покретача Уједињене омладине – и ту је не само читао своје огледе, критике, прву приповетку и драму, него и „извештавао о својим путовањима”. Има података да је у доба студија боравио у Црној Гори, а из његовог писања могло би се закључити да је у то доба такође походио Париз и Трст. По завршетку студија 1864. дошао је у Београд. Ту је постао хонорарни професор јавне хигијене и судске медицине на Великој школи, држао наставу из физике, хемије и дијететике у три друге школе, бавио се публицистиком и много радио на оживљавању позоришног живота у граду. Дисертацију је бранио у Лајпцигу. Из Београда већ 1871. прелази у Нови Сад. Био је овде у исти мах лекар практичар, управитељ ниже гимназије, потпредседник Матице српске и необично предузимљив културни радник, али се ни ту није дуже задржао. Отишао је у Херцег Нови на дужност општинског физикуса. Као теренски лекар у широком приморском појасу, једини „доктор” за девет хиљада душа, обилазиће неких седамнаест заселака.

Живописан портре Милана Јовановића из тих дана оставио је Симо Матавуљ у својим мемоарима. Докторов долазак у Херцег Нови описан је у *Биљешкама једног писца* као велики догађај у малом месту: „Мали круг новске интелигенције, добивши толику принову, осјети јаче бјло живота, те осим дружења у кафани, вечерњих састанака у читаоници, настадоше и сијесте по одличнијим кућама. Доктор, енциклопедиста, музикалан и рођени козер, бјеше душа сијела...” Поред основне дужности, Јовановић је у тамошњој Поморској школи прихватио наставу француског и цртања, а привремено је вршио и дужност управника. Иако му је био млађи колега, Матавуљ је одлазио на његове часове француског да усавршава изговор. Дивећи се невероватној ерудицији те „живе енциклопедије”, запазио је његове препирке са стручњацима о математици, теологији, општинским пословима, праву. Одређене заслуге му признаје и за своје духовно формирање: „Највећу му пак хвалу дугујем што је много утицао на моје образовање, избором и позајмицом књига, упуством на систематско читање, објашњавањем умјетничких дјела, јер, пре свега и надасве, доктор је био скроз и скроз умјетничка душа.”

За време херцеговачког устанка Јовановић је видао рањенике у болници коју је отворио у Херцег Новом, као члан Одбора за помоћ пострадалим Херцеговцима. Затим је прихватио лекарску дужност на двору у Цетињу. Одатле се убрзо повукао и отиснуо на море као бродски лекар Лојдове компаније. Ако се пажљиво реконструишу подаци из доцнијих написа, добија се утисак да је већ тада пловио до Индије и до Лондона. У писмима из Напуља, где је Јовановић боравио као лекар црногорског престолонаследника током зиме 1877/78. године, већ се помињу не само познати локалитети Беча и Париза, него и улице Лондона, Берлина, Цариграда, Смирне, Александрије. Балкони на кућама из Веленције и Сарагосе помињу се као подаци из личног искуства.

Утиске из Напуља писац је изгледа одмах записивао, и половину писма је објавио исте године у „Српској зори”, а следећих шест током наредне три године. Писма под заједничким насловом *Тамо амо по Истоку* објединиће утиске са дугих путовања бродовима између 1878. и 1882. године. Та писма су излазила у „Отаџбини” осамдесетих и почетком деведесетих година, а у Задругином издању ће, допуњена двама последњим, бити само незнатно редигована. Живот поморца са породичним боравиштем у Трсту Јовановић окончава поновним доласком у Београд, где ће прихватити лекарске дужности и наставу санитета. До своје смрти 1896. године бавио се књижевним радом, у чије средиште ступа сређивање путописа, рад на некој врсти путничких мемоара.

Један вид Јовановићевих успомена, које је аутор, као и своје путописе, називао заједничким именом „црте”, има за предмет редовно неки доживљај, целовито обрађен, какву необичну згоду или трагичну судбину, упознату приликом лекарске службе на мору. Те истините приче Јовановићеве блиске су творевинама новелистичког жанра. Добро компонована, вођена са драмском напетом, пружена са фељтонистичком лакоћом, причања су та у основи озбиљна сведочанства о људима разних вера и народности. Нађу се ту и неке дирљиве вести о судбинама пишчевих сународника у далеком свету. Овај космополитски настројени писац изразити је хуманист. Па ипак, у новелистичким цртама Милана Јовановића неће се наћи највиши дometri његове прозе. Оптерећене су моралисањем и излишним коментарима, разапете између жеље за уопштавањем и чувања документарности, понекад недорађене у језичком изразу. Текстове у којима је највише дошао до изражаја Јовановићев књижевни таленат треба тражити управо међу његовим путописима у строгом смислу речи.

Путописац Милан Јовановић довођен је у везу са Љубомиром Ненадовићем као његов следбеник или, чак, епигон. Такву везу сугерисао

је сам аутор књиге *Горе доле по Напуљу*, кад је ову дао у облику писама свом популарном претходнику. Прво писмо, нека врста предговора, насловљено *Посвета Љубомиру П. Ненадовићу*, пружа и разлоге таквом обраћању. Писац се нашао у граду који је Његошев пратилац описивао, и сам као пратилац једног потомка из лозе Његуша. У тим писмима, протканим обраћањем „драги мој Љубо”, аутор отклања помисао да би се хтео са претходником равнати: „Ти си песник, а ја мудричало”, напомиње он смерно. (Ненадовић са своје стране, у књизи *О Црногорцима*, 1878, спомиње Јовановића из времена заједничког боравка на Цетињу: чини то у једној анегдоти која говори о докторовом душевном одзиву на призоре црногорских недаћа.) У ствари, поређење Јовановићевих црта са Ненадовићевим писмима из истог града може најбоље да покаже контрасте, да истакне књижевну особеност једног млађег путника, али не лошијег посматрача и причаоца.

Овај уметник је призоре насеобина у којима би се нашао умео да ухвати и у виду живих акварела. Сачувало се неких 17 црно-белих умањених репродукција које је донео лист „Искра” 1898. године, старањем уредника Андре Гавриловића. С четкицом у руци Јовановић тражи широке видике, хвата „у лету” панораме са бродске палубе, села и градове који су се над воде наднели. На Јовановићевим сликама трепере иста она мора и приморја, далека поднебља која су давала мотиве његовом перу. Али као писац он радије бира угао из којег се добро оцртава живот мештана, приказ са улице, културни споменик из места или околине. Писац не остаје на ономе што је видљиво. Он, као што каже у једном писму из Напуља, жели да се „уживи” у весели дух места у коме се обрео.

У књизи *Тамо амо по Истоку* Јовановић приказује мора и градове које је обилазио у више наврата, али своја писма ниже, неком врстом монтаже, тако да се добија утисак једног дугог путовања од Јадрана до Хонгконга. Описао је Александрију, Порт Саид, пролаз кроз Суецки канал и Црвено море, са задржавањем у Суецу, Џеди, Јафи, затим Аден и пут преко Индијског океана, Бомбај, Коломбо, па Бенгалски залив, Калкуту, Пенанг, Малајско море, Сингапур, Кинеско море и, најзад, Хонгконг.

За разумевање пишчевог рада на тексту занимљиво је упоредити његов запис *Евин гроб* из „Српске зоре” 1877. године, где Јовановић пише непосредно после своје посете светилишту у Џеди, месту на коме је према муслиманском веровању прва жена сахрањена, – са његовим описом те исте посете у доцнијој верзији великог путописа, описом на страницама поглавља *Дуж Црвеног мора*. Други опис није дужи, али није ни само нова редакција првога: текст је нов, стара посета је описана изнова, живље и духовитије.

У својим путничким „цртама” овај писац више сабира искуства но што истура своју личност, али свему уме да утисне печат непосредног доживљаја и јасног разумевања. Ако се зачас спусти у историју или се загледа у будућност, чини то да би се боље посветио приказу пред очима. Здравствени просветитељ који је деценијама карао и приговарао, опомињао људе због нехигијенских услова и слабе бригае о здрављу – узима овде став трпељивог посматрача, свесног своје немоћи да свет измени. Доктор Јовановић је вазда истицао штетност малолетничких бракова; путописац из Александрије рано материнство и рано очинство тамошњих Арапа пропраћа срдачним смешком. „Девојке се” – пише он – „почињу удавати од десет година, и ја сам више пута гледао недораслу женску децу, где носе своју децу на раменима. Стога се није чудити што је у Мисиру деце као мишева, и што тамо генерације достижу у трку једна другу. Старац од шездесет година обично је прапрадед; од петнаест био је отац, од тридесет дед, итд. Бабе су у Мисиру наравно махом младе”. Овај путописац је склон безазленој шали, има смисао за аутоиронију; па ипак, не прелази у игре духа којима се у *Сликама с пута* прославио Хајне. Све је ту стављено у службу реалистичког описа. Предмети који се помињу, ако и нису гласовити и знаменити, редовно су карактеристични. Кад описује улице Џеде, светог града муслиманског Истока, писац узгред помене гомиле врећа пуних урми за извоз, и заврши шаљивом опаском: „У врећама су датуне сабијене (ногама, као у нас купус), па како им је сок том процедуром облио вреће, слегле се миријаде муха на њима, те бар можемо пролазити кроза слатке улице у град”. Живописна појединост открије изненада више него што би могло причање о целој једној другој шетњи кроз непознату насеобину.

Јовановић воли да упоређује и има изграђен смисао за индивидуалне црте градова и предела кроз које пролази. Вароши на Црвеном мору код њега су у знаку жестоке врућине, Коломбо, и сав Цејлон, у знаку мириса, Пенанг је утонуо у раскошно зеленило, Калкута је град који се купа у светој реци Индуса. Враћајући се приликом описивања града одабраном лајтмотиву, писац је неисцрпан у варијацијама. Да би увек друкчије именовао кључну појаву, он путем нових епитета, метафора и перифраза изнађе бујицу синонима. Ако описује Напуљ, у путопису се стално оцртавају обриси Везува, и увек су друкчији. Најпе је то „брдо” плавичастих врхова, са стубном дима који се „привиђаше као нека лепо сложена горостасна кита цвећа”. Затим ће то бити „чудновато брдо”, па „модри цин са својом сребрнастом круном”. Путописац се упорно враћа ономе чиме је град обележен. „Напуљ без Везува” – примећује он – „град је као и остали градови што су; мало мањи или већи, топлији или хлад-

нији, – све то исто: гледећи га, човек остаје хладан, – иза љубопитства настаје, као свуда, равнодушност. Напуљ са Везувом, то је нешто што заноси, што опија; нешто што отвара подземне светове, а у исти мах уздиже у плаву небеску висину – Напуљ је само оквир, китњаста стафажа горостасног волшебника Везува”. У следећој прилици вулкан над градом ће послужити као метонимијска слика, па ће се рећи да Напуљ „скрива у свом крилу читав Везув од лаве”. За цео град писац вели да је „право стовариште тога чудноватог камена, што га је вулкански жар обојио неизбројним бојама. Од њезина туфа саграђене су куће, од њезина отврђа стења истесане су степенице и терасе, од њезина рујна камена изрезани су цветни судови и многи други кућевни украси, од њезина опсидијана израђени су црни, златом опасани ћердани. У лави се ту станује, на лави се седи и гази, лавом се кити! Лава је јужном Талијану, што је бамбус Јапанцу, што је палма Мисирцу – отац и мајка. Кад се роди, крсте га у кули од лаве; док живи, живи на лави и од лаве; а кад умре, положи га у пећину од лаве. Мало је излога у Напуљу где нећеш наћи лаву у сто боја и тисућу облика; белоћа њезина такмичи се с најчистијим рубљем, а црнило с најмрачнијом ноћи. Који год ту дође из широка света, понеће собом који комад тога чудноватог крша, каквог му драго облика, у спомен, да је одужио посету староме, па ипак вазда новоме Везуву”. Описујући пењање на то „старо, па ипак вазда ново” брдо, писац изоштрава контраст између два призора: између вулкана док се из даљине указује и призора истог тог вулкана кад се нађе човеку под ногама. „Друго је то чудовиште, тај Везув, кад га гледаш из тихог злива напуљскога, а друго кад си му се попео на кркачу. Од одонуд ти се чини равно модрикасто брдо што се пуши на врху, те му се дим прелива из белог у сиво као оно кита љиљанова цвећа – мислиш успео би се у шали на њ, као на Авалу. Али кад се нађеш на половини његовој усред онога модрога лавиринта од окореле лаве, што шкрипи испод железне обуће твога дугоухог копитара, па се почнеш пузати на крајњи, пепелом застрти осојак и отуд баш поврх своје главе угледаш горостасни облак од дима и паре, који се чудновато ваља из левкасте јазбине, а још чудноватије звучи у томе ваљању своме, – тада је отишла без трага поезија перспективног посматрања; ти стојиш сад пред окорелом реалштином, осећаш огромну силу њезину, и гледаш јој, хтео не хтео, у прождрљиву сумпорасту чељуст, док ти се кожа не најези. – Чини ми се да је човек на томе месту под упливом неке непојмљиве силе, која га страши да би га усташена што лакше привукла к себи; он је ту што и голуб испред мађијских очију неодрживе змије”. Смењују се тако непрестано у Јовановићевом писању живе и упечатљиве карактеризације „чудновате планине”. А кад се буде нашао на њеном врху, у

близини самог вулканског гротла, писац ће одбацити сваку озбиљност и окренути све у чисту гротеску: указаће се, напросто, планина „која се од осталих разликује тиме што је пробушена, те служи за димњак тајанственој ковачници земљиној”.

На страницама Јовановићеве прозе лако је запазити изузетно богатство лексике. Одрастао у Стеријиним завичају средином XIX века, овај писац је наследио многе говорне особине из слојева славеносербског језика. Али као припадник омладине која је одушевљено прихватила Вукову реформу – везан и личним успоменама за старца чије ће посмртне остатке, са петорицом студената понети до раке на бечком гробљу Светога Марка – развио је слух за речи из фолклорног блага и народног говора. Наћи ће се у његовим списима народних речи које ни највећи лексикони нису забележили. Па ипак, овај полиглот, који је писао и на немачком, предавао француски, служио се италијанским а Шекспира преводио на српскохрватски – није бежао ни од интернационалних речи, страних термина које је тек требало одомаћити. Био је и у томе Вуков следбеник. А слободно захватање у фондове интернационалне лексике, слободно када је то потребно – дало је Јовановићевој дикцији једну модерну ноту која се код његових савременика ретко среће. Задругина издања његових књига нису без разлога пропраћена дугим списковима мање познатих речи. Међу таквим речима које су аутор или његов коментатор с краја прошлог века, Никола Вулић, сматрали за потребно да објасне читаоцу – многа је, током година, постала општепозната: *бетон, булевар, бокор, бокс, барка, бамбус, банана*. Широком употребом таквих речи писац је био оно што би се данас рекло „авангардан”. Али главну драж његовом језику даје смело комбиновање и прикладно коришћење старих и нових, домаћих и страних, књижевних и покрајинских речи, фамилијаризама и професионализама. Кад би неко узео да збраја све речи које је Милан Јовановић употребио у својим списима, добила би се цифра која вероватно високо премаша просечан фонд речи наших књижевних класика. Истовремено необична и једноставна, Јовановићева дикција плени својим могућностима именована ствари и појава.

Реченични ритам даје особиту живахност књижевној (па и научној) прози Милана Јовановића. Дугу, врло дугу реченицу смењује сасвим кратка, а дуга је, опет, од кратких сложена и чудновато мелодиозна. Убрзана набрајања овде често пресече жива поента, неочекивана игра речима, добродушна досетка. Исприча се анегдота из сусрета са људима, заподене се разговор, наведе се или пародира нечији начин говора, нека изрека, легенда. Јовановић је мајстор да прикаже људску вреву на тргу или у пристаништу. – Брод је освануо у Бомбајском заливу; на палуби

су се сјатили муслимани трговци, заузели место као на пазару, разастрли завежљаје с робом и писац узима да прикаже њихову говорљивост: „Ова је дружина брбљала у хору, да човек не могаше речи да разабере. Не зна се шта је на овим људима хитрије: руке, којима непрестано окреће своју робу, или језик што је хвали. Они су тако говорљиви да, кад ћутиш, сами одговарају на своја питања. „А, нећете ову, је-л’-те? Ништа не мари! Имам и друге, лепше, боље, али (разуме се!) мало скупље. – Је-л’-те да је ова лепа? – и то тако иде у бескрајност! Ако купиш, извесно си преварен: човеку се хоће времена да проучи главну рукотворину индијску, а то је свилено, вунено и памучно ткање, и да разликује добру од рђаве. Ако не купиш ништа, брбљива се дружина нимало не срти, она повеже чворове на пакетима, баци их у барку и плови даље од брода до брода, у изгледу да ће до вечера наћи своје купце. Према овим људима наши су мехамеданци... шта? наши су Јевреји праве ћуталице!”

Земље које је Јовановић походио више нису под влашћу туђинаца, и пишчев антиколонијализам је изгубио актуелност; улице и тргови које је описивао већином су нестали, као призори са старих градских разгледница. Али мора и обале, флора и фауна, стихије које је овај писац описивао усрдније него његови савременици – видно се изменили нису. О њима он уме да каже понешто као да је модеран документарист. Па чак и боље него да је то.

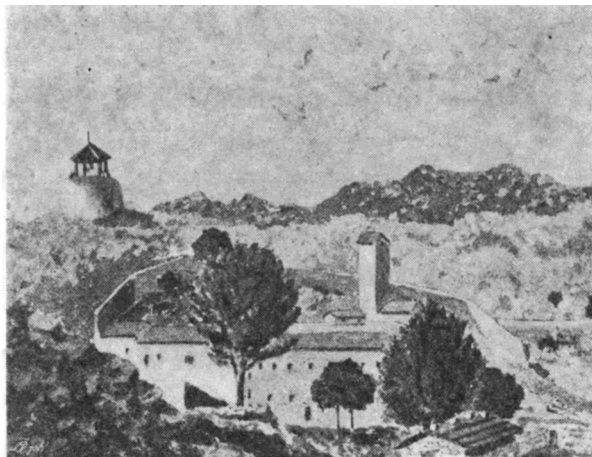
Има у Јовановићевом казивању неке хомерске наивности која за модерног читаоца бива додатна чар. „На површини је гладак” – каже путник са Цејлона за плод банане – „а кад се ољушти с њега дебела, жилава кожа, остје плод истог облика, сочан, слadak и накисео, особите ароме и веома нежна меса, тако да се топи у устима”. Припадницима новијих нараштаја може да се учини ствар беспослице потанко, с ослањањем на четири чула, описивати како изгледа банана, али зар такво описивање не говори посредно, управо естетски, о нараштајима који то нису знали, о човеку који је усрдно покушавао да својим сународницима дочара непознато воће.

Јовановићеве путописи су састављени од казивања која се не могу препричати. Ти низови прозних медаљона могли би се читати с уживањем и издвојено узети. У свима њима светкује необична радозналост човека ренесансне универзалности. А главно Јовановићево дело *Тамо амо по Истоку* има дражи и као целина, цео један необичан роман из обичног живота помораца.

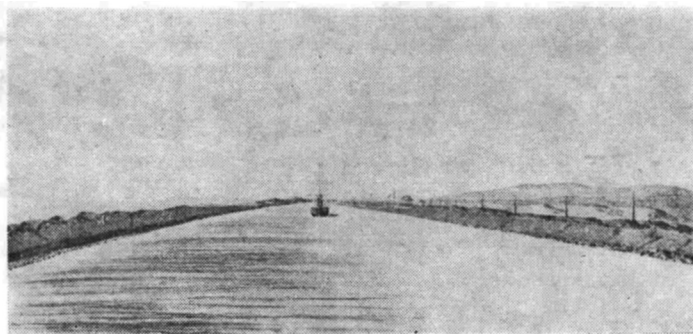
Високи домети постигнути на познијој етапи књижевног рада једног писца обично имају повратно дејство на буђење интересовања за његов рад из ранијих дана. Можда би и запажање стилских достигнућа у

путописима Милана Јовановића било добар повод да се оцене стилске дражи његове научне и есејистичке прозе из романтичарских шездесетих година. Али то остаје занимљива тема за себе.

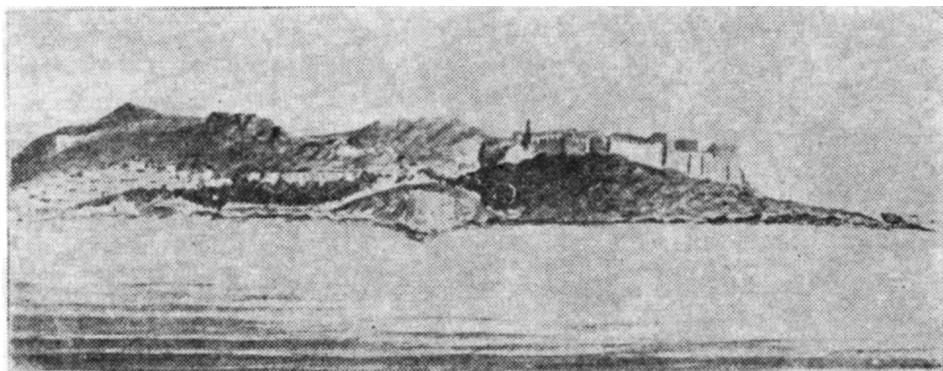
*Акварели др Милана Јовановића, рађени између
1876. и 1882. године*

Цетињски манастир

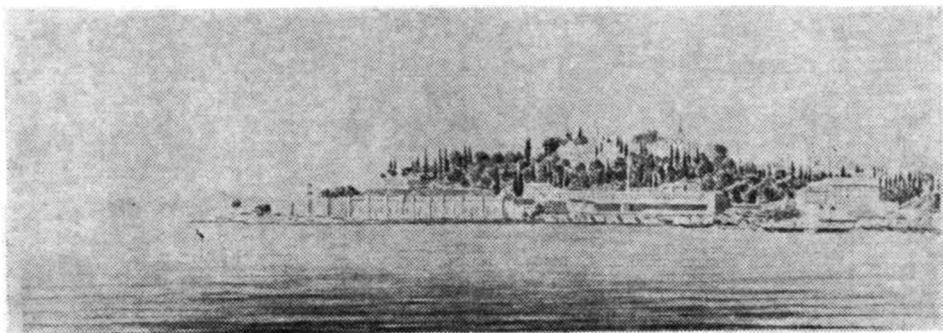
Суецки канал

Митилена на Лезбу

Село код Калкуте

Цариград

Иво Тартаља

НЕЗАУРЯДНИЙ МАСТЕР ПРОЗНОЙ РЕЧИ ЭПОХИ СЕРБСКОГО РЕАЛИЗМА

Резюме

Когда речь идет о литературе и языке раннего реализма, тогда путописи др Милана Йовановича не без причины заслуживают полного внимания. В своих путописных заметках он больше изображает саму жизнь, чем свою собственную личность, но при этом, во всем чувствуется отпечаток непосредственного переживания от увиденного и ясного его понимания. Нередко автор иронизирует над собой, пользуется юмором, не выходя однако, за пределы реализмом требуемого воспроизведения фактов. Наоборот, все в них подчиняется реалистическому изображению.

На страницах этой путописи нетрудно заметить исключительно богатую лексику. В то же время, способ повествования Йовановича, привлекает не только своей выразительностью, но и разнообразием воспроизведения явлений и фактов действительности. Ритмичность его предложения придает прозе особую живость. Ускоренные перечисления фактов всегда пересекаются остроумным заключением, внезапной игрою слов, простодушной шуткой. Путописные записки Йовановича состоят из повествовательных отрывков которые трудно передаются; это своеобразные прозные медальоны, которые можно с наслаждением читать как самостоятельные части.